

Саф'ян Юлія. Гендерна специфіка концепту CHARM/ЧАРІВНІСТЬ в англомовній та україномовній лінгвокультурах. Статтю присвячено контрастивному дослідженню гендерних особливостей концепту CHARM /ЧАРІВНІСТЬ в англійській та українській лінгвокультурах та аналізу його контрастних гендерних компонентів в двох лінгвокультурах на матеріалі асоціативних есе. Результати дослідження свідчать, що гендерно нейтральні характеристики концепту ЧАРІВНІСТЬ пов'язуються інформантами двох лінгвокультур із внутрішніми та/або зовнішніми властивостями людини приваблювати, чарувати та захоплювати інших людей. Відмінності в гендерному компоненті концепту CHARM виявляються в тому, що для англомовних інформантів CHARM є набором засобів створення приємної комунікативної обстановки (привітність, усмішка, дружнє ставлення, гумор), якими повинні володіти як публічні персони (артисти, телеведучі), так і звичайні люди будь якого гендеру. Для українських інформантів чарівність – глибинна ознака, що пов'язана з певними етичними цінностями (віра, добро, щирість, порядність, прощення, милосердя), носіями яких є представники двох гендерів, при цьому такі зовнішні якості, як краса, стать, смак, ніжність, грація, притаманні жіночим особам.

Ключові слова: контрастивний, гендер, концепт ЧАРІВНІСТЬ, українська, англійська, лінгвокультура.

Safian Yuliya. Gender Specifics of the CHARM Concept in the English and Ukrainian Linguistic Cultures. The article focuses on the contrastive study of the gender specifics of the CHARM concept in the English and Ukrainian linguistic cultures, as well as the analysis of the contrastive gender components in both linguistic cultures. The study results indicate that informants of both cultures associate the gender-neutral features of the CHARM concept with both the inner and outer abilities of a person to attract, charm, and enrapture other people. The differences in the gender component of this concept are expressed in that for English-speaking informants, charm is expressed as a set of means for creating a pleasant communicative environment (niceness, smile, friendly attitude, humor), which is characteristic of public figures (entertainers, actors, celebrities, etc.) and ordinary people of both genders. For Ukrainian-speaking informants, charm is an inherent property related to a definite set of ethical values (faith, goodness, sincerity, integrity, forgiveness, benevolence) shared by both genders, whereas such elements of appearance as beauty, demeanor, taste tenderness, gracefulness are characteristic of the fair sex.

Key words: contrastive, gender, CHARM concept, English, Ukrainian, linguistic culture.

Стаття поступила в редколлегию
09.04.2014 г.

УДК 811.111.81'373.45

Оксана Ходак

Причини лінгвістичних запозичень

У статті досліджено причини запозичення в лінгвістиці. Традиційне пояснення зводить процес запозичення до потреби номінації понять, які виникають у процесі обміну культурними та матеріальними здобутками. Функціональна граматики пояснює використання іншомовного матеріалу кінцевою метою мовного акту. Важливу роль відіграють прагматичні чинники, під дією яких джерелом запозичення виступає мова домінуючої суспільної групи. Доведено, що особиста компетентність мовця коригує наявність запозиченої лексики в мовленні.

Ключові слова: білінгв, запозичення, двомовність, координативний, субординативний, зіставний білінгвізм.

Постановка наукової проблеми та її значення. Сьогодні в результаті постійного збільшення інформаційного простору, розвитку технічних засобів зв'язку, зростання ролі мови як засобу міжкультурної комунікації вектори лінгвістичних досліджень спрямовуються на питання мовного контакту, його природи, механізмів, функцій та наслідків. Свідчення того, що певна спільнота перебуває чи перебувала під впливом іншої, – кількісний і якісний склад запозичень у структурі її мови та діалектів. В аспекті дослідження механізмів взаємодії мов у полікультурному інформаційному середовищі особливо актуальним є питання причин лінгвістичних запозичень.

Аналіз досліджень цієї проблеми засвідчив, що лінгвістами У. Вайнрайхом, Дж. Грегую, Ф. Філдом, Е. Гаугеном, С. Томасон, Г. Хоком, Б. Джозефом, С. Діком, Е. Моравчик, У. Лабовим, Дж. Гамперцом, Р. Аппелем, П. Міскеном опрацьовано різні аспекти проблеми причин запозичення. Зокрема, У. Вайнрайх, Дж. Грега, Ф. Філд провели комплексне дослідження, виокремивши основні

причини різної природи. С. Дік, Е. Моравчик пропонували розглядати причини мовних процесів з урахуванням кінцевої мети мовного акту, у якому беруть участь білінгви. Г. Хок та Б. Джозеф зауважували, що джерелом запозичення зазвичай виступає мова тієї соціальної групи, що займає домінуюче положення в суспільстві. Представники інших соціальних груп переймають особливості спілкування основної верстви, щоб довести свою належність до неї. Тож і дослідники піднімали питання впливу прагматичних факторів. Проте досі не розроблено єдиного стандарту трактування проблеми причин запозичення, що залишає простір для подальших досліджень.

Мета нашої роботи – аналіз наявних у мовознавстві теорій, які пояснюють причини та механізми переходу лінгвістичного матеріалу в умовах контакту мов. Для досягнення мети потрібно розв'язати такі **завдання**: 1) охарактеризувати основні напрями дослідження запозичень у сучасній лінгвістиці; 2) визначити чинники та фактори, що супроводжують процес переходу лексики до мови реципієнта; 3) розглянути суперечності різних лінгвістичних підходів до проблеми наслідків мовного контакту; 4) виокремити основні теоретичні аспекти проблеми дослідження запозиченої лексики.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Перехід фонетичного, лексичного чи граматичного матеріалу можливий лише за умови контакту мовних спільнот. Останній, згідно з українським дослідником С. В. Семчинським, виникає в результаті дії лінгвістичних (генетична спільність, граматична будова мов) та екстралінгвістичних (історико-географічних, суспільно-політичних, культурних, психологічних) факторів [4, с. 45]. Часові і якісні характеристики контакту впливають на структуру взаємодіючих мов, проте стверджувати про пропорційну залежність між тривалістю, інтенсивністю контакту й кількісним складом лінгвістичних запозичень у мові не завжди доцільно, оскільки часто в дію вступають такі чинники, як політика мовного пуризму, небажання спільноти використовувати запозичену лексику, тощо. Тож питання про те, які саме причини спонукають мовців використовувати в спілкуванні іншомовні слова, чи є одні з факторів домінуючими, залишаються відкритими.

Згідно з традиційним трактуванням, у процесі номінації мовець може наділити новим змістом уже наявне слово; створити лексему, опираючись на матеріал рідної мови; запозичити лінгвістичний матеріал з іншої мови [6, с. 22]. Отже, причина запозичення – потреба дати назву новому об'єкту реальності, що підтверджують такі науковці, як У. Вайнрайх, Ф. Бермен, К. Шеллер, В. Тех.

За іншим підходом, лінгвістичні запозичення є результатом престижного становища однієї з контактуючих суспільних груп. Його прихильники (Г. Хок та Б. Джозеф) наводять приклад малої кількості кельтських запозичень в англійській мові давнього періоду, пояснюючи це вищим політико-соціальним положенням англо-сакської спільноти над кельтською [10, с. 260].

Протилежна ситуація склалася в так званій «області датського закону», коли контактуючі сторони, давньоанглійська та давньонорвезька мови, були в рівній ситуації. У результаті, перша поповнилася 1700 запозиченнями з давньонорвезької [10, с. 261].

Велика кількість французьких запозичень і викликані ними зміни в семантиці національних слів у часи норманського завоювання є, на думку Г. Хока та Б. Джозефа, свідченням високої престижності франкомовної спільноти в тодішньому суспільстві [10, с. 261].

Розглядаючи проблему причин лінгвістичного запозичення, У. Вайнрайх виділяє такі: 1) рідкісні слова мови-реципієнта з часом зникають та виникає потреба в заміщенні втраченого елемента новою лексемою; 2) культурний вплив; 3) два слова мови-реципієнта є схожими, і запозичення іншомовної лексики розв'язує проблему можливого помилкового тлумачення; 4) існує потреба в синонімах, наділених більшою експресивною силою; 5) запозичення уможлиблює виокремлення окремих семантичних відтінків слова; 6) слово може запозичуватись із мови з нижчим статусом та мати пейоративне значення; 7) слово запозичується несвідомо, через інтенсивний білінгвізм [цит. за 7, с. 60].

Дещо доповнений і видозмінений перелік подає Дж. Грега: 1) потреба диференціювати нюанси значення, уключно зі стилістичними відтінками; 2) потреба гри зі словами; 3) потреба диференціювати омоніми; 4) утрата словами емоційної виразності; 5) відчуття недостатньої диференціації концептуальних полів; 6) виникнення нового концептуального поля; 7) можливість адаптації етимологічного дублету вже наявного слова; 8) білінгвальний характер суспільства; 9) потреба надати виразу пейоративного значення, потреба евфемізації; 10) небажання перекладача підбирати еквівалент у мові-реципієнті або брак лексикографічних засобів; 11) фактор помилки чи простого забування еквівалента в рідній мові; 12) низька частотність уживання слова, існування діалектних варіантів [6, с. 24].

Обидва автори наводять сукупний перелік причин лінгвістичного та прагматичного походження. Ми можемо розмежувати такі причини, як потреба номінації, розрізнення омонімів, уточнення семантичних, стилістичних відтінків і культурний вплив, бажання виявити приналежність до певної соціальної групи чи надати вислову певного оцінного значення. Перша група причин є мотивованою лінгвістичними чинниками та служить для полегшення процесу комунікації. Друга група спрямована на реалізацію персональних інтенцій мовців.

Питання про те, що використання запозиченого матеріалу в мовленні належить до сфери особистісних мотивів, підтримують прихильники функціонального підходу в граматиці, які розглядають причини лінгвістичних запозичень із погляду кінцевої мети висловлювання. Згідно з твердженням С. Діка, у функціональній парадигмі мова, передусім, виступає інструментом соціальної інтеракції індивідів, мета якої – установа комунікативних відносин [7, с. 46].

Р. Батлер застосовує теорію С. Діка до питань двомовної комунікації. Він стверджує, що місцем, у якому зберігаються знання про структуру мови та правила вживання, є свідомість носія національної мови [7, с. 48]. Якщо мовець володіє двома мовами, його мозок оперує не тільки паралельними лексичними системами, але й знаннями про структурні особливості контактуючих мов, а саме тому, власне, і є місцем мовного контакту. Лінгвістичний вибір – продукт психолінгвістичного процесу. Структурні правила, які регулюють уживання запозичення, можуть бути порушені внаслідок соціологічних та психологічних факторів, які формують кінцеву мету висловлювання, тому тут актуально навести цитату Е. Моравчик: «запозичення має місце тільки в тому випадку, коли індивід, який використовує його, має певну ціль» [7, с. 50].

Отже, дослідники С. Дік, Р. Батлер, Е. Моравчик пояснюють причини лінгвістичного запозичення з погляду інтенціональності висловлювання, що частково відповідає теоріям У. Вайнрайха та Дж. Грегі.

Обидва дослідники однією з важливих причин запозичення вважають інтенсивний білінгвізм мовної спільноти й мовця. Ф. Філд підтримує це твердження фактом, що у двомовному суспільстві запозичення – це результат характерного в такій ситуації частого використання механізму перемикання коду як процесу, що забезпечує перехід матеріалу до мови-реципієнта. Розглядаючи окремо мовленнєве та мовне запозичення, Ф. Філд цитує Е. Гаугена: «Кожне запозичення починається з інновації» [цит. за 6, с. 9]. Саме інновація є початковим етапом переходу певного елемента з однієї мови в іншу.

Характер двомовності має вплив на схильність мовця до використання запозиченої лексики. У. Вайнрайх деталізує поняття білінгвізму, з огляду на обставини, за яких індивіди здобули свої знання про рідну й другу мови. Він виділяє три типи білінгвізму: зіставний, координативний, субординативний [6, с. 75]. Для представників координативного типу слова двох мов, які мають незначні відмінності у значенні, відповідають двом різним концептам. Зазвичай білінгви цього типу засвоїли знання в різних середовищах і володіють здатністю переходити з однієї мови на іншу, зберігаючи особливості її структури та лексичний склад. Для представників зіставного типу одному ряду концептів відповідають два ряди форм. Згідно з У. Вайнрайхом, вони здобули мовні навички у двомовному середовищі й використовують два способи реалізації одного поняття. Для білінгвів субординативного типу одна з мов є домінуючою. До ресурсів іншої вони звертаються тільки під час перекладу [6, с. 10]. Хоча такий поділ досить формальний, про що зазначає Е. Гауген [6, с. 11], ця концепція ще раз підтверджує важливість особливостей мовлення окремих індивідів у становленні системи двомовності на певній території.

Окремо розглядаючи тип зіставного білінгвізму, представники якого сприймають рідну та запозичену лексеми як такі, що рівноцінно відповідають змісту одного позначуваного концепту, а тому можуть бути замінними в різних мовленнєвих ситуаціях, робимо висновок, що характер індивідуального білінгвізму мовця постає важливим чинником обміну мовленнєвим матеріалом між двома спільнотами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Думки мовознавців щодо причин та факторів запозичень відрізняються. Можемо умовно виділити три групи теорій. Так, із погляду лінгвістичних теорій запозичення спричиняються потребою номінації нового об'єкта реальності, позначення чи уточнення певного концепту з метою стилістичної виразності, уникнення непорозумінь із приводу омонімії, потреби евфемізації мовлення.

У парадигмі функціональної граматики використання іншомовної лексики стає питанням престижу, бажанням підкреслити свою належність до панівної соціальної верстви, уникнення шовіністичного ставлення, бажання зайняти вище становище через прийняття норм домінантної групи.

Із погляду особистісної компетентності мовця, причиною може виступати інтенсивний білінгвізм спільноти. За умов тісного контакту мов та частого перемикавання коду використання запозиченої лексики є частим і спонтанним. Тут важливу роль відіграє фактор помилки, забування еквівалента мови-реципієнта. Ситуація виникає на територіях, де протягом тривалого часу співіснують дві й більше мов, що характеризуються структурною схожістю та збалансованістю контакту (дві мови чинять обопільний вплив одна на одну).

Питання про співвідношення типу персонального білінгвізму й схильності застосовувати запозичений матеріал у мовленні викликає потребу дослідження ментальних механізмів, які роблять двомовне спілкування можливим. Подальшого вивчення потребує проблема психолінгвістичних процесів вибору мовної одиниці. Нерозв'язаним питанням залишається місце запозичених елементів у фреймовій структурі, що є перспективою подальшого дослідження.

Джерела та література

1. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие / У. Вайнрайх // Новое в лингвистике. Языковые контакты. – 1972. – № 4. – С. 25–60.
2. Забелина Н. А. О билингвизме [Электронный ресурс] / Н. А. Забелина. – Режим доступа : <http://tl-ic.kursksu.ru/pdf/002-04.pdf>
3. Розенцвейг В. Ю. Основные вопросы теории языковых контактов / В. Ю. Розенцвейг // Новое в лингвистике. Языковые контакты. – 1972. – № 4. – С. 5–24.
4. Семчинський С. В. Загальне мовознавство / С. В. Семчинський. – К. : Вища шк., 1988. – 327 с.
5. Appel R. Language contact and bilingualism / Rene Appel, Pieter Muysiken. – Amsterdam : Amsterdam Academic Archive, 2005. – 215 p.
6. Field F. Linguistic Borrowing in Bilingual Context / Fredric W. Field // Studies in Language Companion Series. – Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2002. – 252 p.
7. Gomez Rendon J. Typological and social constraints on language contact: Amerindian languages in contact with Spanish [Electronic resource] / J. A. Gomez Rendon. – Mode of access : <http://dare.uva.nl/document/113940>
8. Gzrega J. Borrowing as a word-finding process in cognitive historical onomasiology [Electronic resource] / Joahim Gzrega. – Mode of access : <http://www1.ku-eichstaett.de/SLF/EngluVglSW/grzega1032.pdf>
9. Hock H. Language history, language change and language relationship: an introduction to historical and comparative linguistics / Hans H. Hock, Joseph D. Brian. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2002. – 588 p.
10. Myers-Scotton C. Code-switching / C. Myers-Scotton // The Handbook of Sociolinguistics. – Oxford : Blackwell, 1998. – P. 149–162.
11. Thomason S. Language Contact / Sarah G. Thomason. – Edinburg : Edinburg University Press, 2001. – 310 p.

Ходак Оксана. Причини лингвистических заимствований. Стаття характеризує головні напрямлення изучения заимствований в современной лингвистике, определяет причины и факторы, которые сопровождают процесс перехода слов в систему языка-реципиента, рассматривает различия лингвистических подходов к проблеме причин заимствования. Традиционный подход объясняет заимствования как результат процесса номинации, происходящий в результате потребности дать название новым объектам реальности или понятиям. Функциональная грамматика рассматривает их использование с точки зрения ожидаемого эффекта речевого акта. Важным является прагматический фактор. Значительную роль играет личная компетентность билингва. Включая разные степени владения языком, определяются координативный, субординативный, составной типы билингвизма. Доказано, что более всего к заимствованиям склонны те индивиды, которые не различают слова собственного и иностранного языка на концептуальном уровне, а именно представители субординативного и составного типов.

Ключевые слова: билингв, заимствование, двуязычие, координативный, субординативный, составной билингвизм.

Khodak Oksana. Linguistic Borrowing Causes. The article describes the main approaches to the research of borrowings in modern linguistics. It reviews the causes and factors determining the transferring of lexical material between languages. In the article, the differences between the linguistic approaches to language borrowing are studied. The traditional approach explains the borrowing as a result of nomination process that is caused by the need to give names to borrowed objects or notions. Functional grammar considers borrowings according to the aim of their utterance. The pragmatic factor is important due to which the source of borrowing is usually the language of the dominant social group. Personal competence of a bilingual and the conditions in which he or she has learned the second language influence the number of borrowings in his or her speech. According to the bilingual's proficiency in foreign languages three types of bilingualism are determined. They are the coordinate, subordinate and the compound types.

Key words: bilingual, borrowing, bilingualism, coordinate, subordinate, compound bilingualism.

Стаття надійшла до редколегії
07.04.2014 р.